

84ҚазР

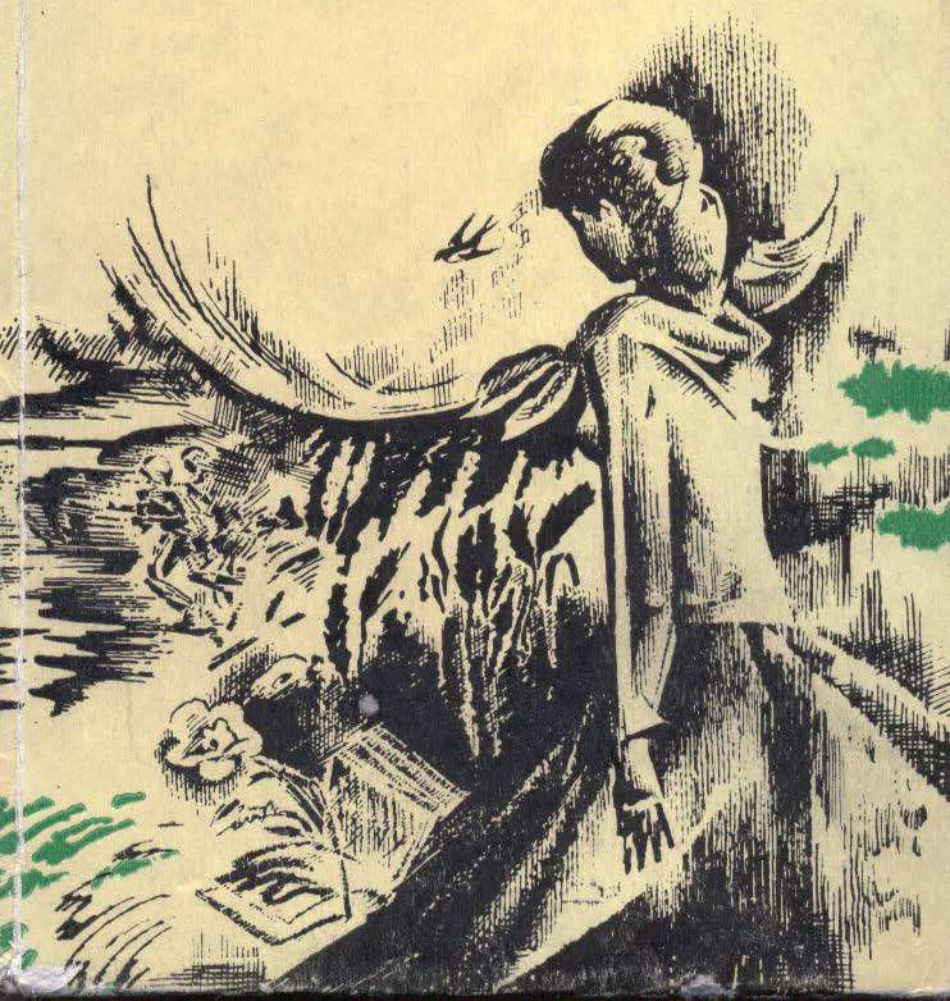
А 38

КАЗАК
ПРОЗАСЫНЫҢ
ЖАҢА
ШЫҒАРМАЛАРЫ

НҰРДӘУЛЕТ
АҚЫШЕВ

ТАҢ АЛДЫНДАҒЫ
ДАБЫЛ

НҰРДӘУЛЕТ
АҚЫШЕВ
ТАҢ АЛДЫНДАҒЫ
ДАБЫЛ

ПОВЕСТЬ,
ӘҢГІМЕЛЕР

АЛМАТЫ
«ЖАЗУШЫ»
1987

84 Қаз 7—44
А 38

Пікір жазған
Ж. ЕРМАНОВ

Ақышев Нұрдәулет
А 38 Таң алдындағы дабыл: Повесть пен әңгімелер.—
Алматы: Жазушы, 1987.— 192 бет, портр.

Жазушының жаңа жинағына кейінгі жылдары жазылған туындылары енгізіліп отыр. Оларда автор өзімізге таныс өмір құбылыстарын жаңаша көзқарас тұрғысынан бағалауға ұмтылады. Ал Советтік Армия жауынгерлерінің өмірінен жазылған «Таң алдындағы дабыл» повесі республикалық жабық бәйгенің жүлдесіне ие болған. Сол сияқты «Бұрынғы бастықтың әйелі», «Қажыр мен қаржы», «Ұятты кісі» әңгімелері тартымды оқиға. Тосын байламдармен оқырманның ойға жалпылады.

84 Қаз 7—44

© «Жазушы», 1987

ТАҢ АЛДЫНДАҒЫ ДАБЫЛ

I ТАРАУ

*Мазасыз сержант. Алғашқы күндер
«Таң алдында тұрғым келмейді».*

...Та-а! е-ем!

Өң мен түстің арасындағы бір буалдыр халде тұяқ серіппестен рахаттанып жата берген секілді. Қалжырап келіп қисайса, ешқандай түс көрместен, маңайдағы құбылыстың ешқайсысын елеместен, қорылдап тұрып ұзақ ұйықтайтын әдеті бар еді. Қазір де дәл сондай талықсыған талмау шақ болса керек. Алыстан тұншыға естілген күңгірт дауыстың мағынасы санасына жете қоймағаны анық.

Әуелгі үннің болмашы әсері лезде сейіліп, ұйқы тұңғығына қайтадан шым батып үлгірген екен:

— Рота, подъ-ем, рота!— деген ащы дауыстың дәл құлақ түбінен үрей туғыза санқ ете түскені. Сол сәтте ғана төменгі кернеулі ток ұрғандай тұла бойы шым ете қалды. Одан ары не істеп, не қойғаны анық есінде жоқ. Әйтеуір жұдырығымен уқалай, жыртита ашқан көзі енді бір әредікте төбесінен төніп тұрған әлдекімге түскендей болды. Ептеп шырамытса да, капелімде кім екенін қайдан түстеп тани қойсын.

— Қатардағы жауынгер Өтегенов!

Одан арғы жайт жалқы сәтте-ақ түгелімен есіне сарт ете түсті. Кереуеттен ырғып тұрған жігіт жанталасып аяқ жағындағы орындыққа ұмтылды. Ышқынған бойы шалбардың ышқырын көтере беремін деп, шайқалақтап құлап қала жаздады. Сонда да болса аз күнде үйреніп қалған дағдысымен, киімдерін рет-ретімен үстіне іліп үлгірді.

Жанталасып шапшаң-ақ киінген тәрізді. Белбеудің айылбасын сарт еткізіп салып, тиісті орнына ұмтылғанда анық аңғарды. Қашан екені белгісіз, әйтеуір бұл кезде сап түзел үлгірген жауынгерлер үн-түнсіз қалыпта өзін ғана тосып тұрғандай. Еденді дүсірлете басып орнына жеткені сол еді, казарма ішіне бір сәт шыбын ызыңы естілер ауыр тыныштық орныға қалды. Ұйқылы-ою Ғалым әлгінде жүзін әрең шырамытқан сержант Титов та қозғалмастан, сапқа жағалата қарайды.

— «Біріміз бәріміз үшін, бәріміз біріміз үшін» деген сөзді мен сендерге әлденеше айтқанмын,— деді ол жіңішкелеу дауысымен жұмсақ сөйлеп.— Қатардағы жауынгер Өтегеновтің орнынан қалай тұрғанын бәрің көрдіңдер. Енді оның шабандығы үшін бәріңе де жауап беруге тура келеді.— Іле шаңқылдай соғылған темірдей бөтен дауыспен қатты айғайлап жіберді:

— Рота! Отбой!

Казарма ішіндегі қып-қысқа тыныштықтың ғұмыры осымен біткен екен. Айнала құйын соққандай ұйқы-тұйқы болды да кетті. Әлгінде ғана дуалдай болып тұрған екі қатар саптың быт-шыты шықты да, әркім өзі жатын төсекке қарай тұра-тұра ұмтылысты. Асыға шешініп, қарадай арпалысып жатқан жауынгерлер, ырсылдап, қыстыққан дыбыстар, аяқтардың дүсірі, кереуеттердің шықырысы...

Енді жамылғылардың шет-шетінен біркелкі тақыр бастар ғана қылтияды. Демдерін ішке тартып бәрі де келесі әмірді үн-түнсіз күтіп қалған.

Сержант Титов екі ярусты кереуеттер қатарын асықпай жағалап келеді. Екі көзі тәртіп бойынша орындық үстіне жиналған киімдерде. Танцертеңгі асығыс сәттің тығыздығына қарамастан, жауынгерлердің киім жинау тәртібін асықпай тексерген жайы бар, кей орындыққа еңкейіп бүктеулі гимнастерканың жаға-жеңін жөндеп, иесіне қысқаша ескерту жасап та қояды. Қатардың шетіне сержант енді жетті-ау деген кезде казарма қабырғасын қақырата жаңғыртып:

— Рот-а-а! Подъем!— деген кезекті әмір де беріліп калды.

Жаңағы апыр-топыр арпалыс қайта басталған. Қимыл атаулының бәрі енді керісінше қайталануда. Жатқан жерлерінен жарыса қарғыған жігіттер ышқына киініп жатыр.

— Сапқа тұр!

Кісі бойы жанды дуал төсектердің қарсысына қайта орнықты. Алқынып қалған жігіттер өкпелері қағып әрең тыныстайды. Кей пилотканың астынан тақыр самайды қуалап тер бүршіктері де сырғанап бастаған.

— Қатарлан! Тік тұр!

Бұл жерде ақ дегені алғыс, қара дегені қарғыс болып наны жүріп тұрған жалғыз әмірші мына қағилез жұқа сержанттан басқа кім болсын, әрине. Манадан бері дамылсыз беріліп, мүлтіксіз орындалып жатқан әмірлер тек сонікі ғана.

— Демек, мынандай,— деді сержант сілтідей тынып, қимылсыз тұрған саптың бас-аяғын шаралы қоңырқай көздерімен асықпай түгендеп.— Екінші жолғы әмір бірсыпыра қанағаттанарлық дәрежеде орындалды. Әрине, кемшіліктер жетеді. Оның бәрін қазір тізіп жатпаймын. Ал алғашқы әмірдің іске асуы. Жоқ, айта алмаймын... мүлде нашар, тіпті іске алғысыз десем де болды. Сірә, қатардағы жауынгер Өтегеновпен жеке жұмыс жасауға тура келер. Демек, мынандай...

Теріскейден ескен ызғырыққа қарамай барлығы да әскери қалашықты айнала жүгіріп спорт алаңына жетіп бірақ тоқтаған. Бүкіл ротаны бір кісідей шырқ иіріп алып жүрген сержанттың қимылы ширақ, даусы өктем. Спорт снарядтарының алдына жеткеннен кейін күшіне күш қосылғандай тіпті жанығып кетті.

Қол астындағы жауынгерлерін қайтадан қатарға тізіп жіберді де, ес жиғызбастан дереу денешынықтыру жасатты. Сосын, бес-бес адамнан шығарып турникке тартылу әдістерін үйрете бастаған. Әлден-ақ әлдері құрып, қарадай қалжырай бастағандардың ішінде Ғалым да бар еді. Алдындағы бел темірге жеп жіберердей жеккөре қарағаны дәл қазір кімге дәрі. Міне, біртіндеп оның да кезегі таяп келеді. Сыптығырдай ғана мына талдырмаш жігіттің айтқанын істемеуге амалы қайсы. «Жарайды, кейін бірдеме қыларсың соны» деп самарқау келісе салатын көкесі, не болмаса, «жарығым, жоламашы соған. Бір жерің шығып, мертiгіп қаласың ғой» деп шыж-быж болатын әжесі бар деймісін бұл жерде. Кеше ғана солар бірдеме айтса, жүре тыңдап, күле сөйлейтін ерке бозбаланың қайдағы бір темір шыбыққа беттей алмай, қарадай ғаріп болып тұрғаны мынау. «Қайран, көке, әже. Қадірлеріңді кім білген? Жұрт алдында тағы масқарам шығатын болды-ау».

— Келесі топ! Снарядқа қарай қадам бас!

Қанша айтқанмен кеудесінде намыс оты бар соқталдай жігіт емес пе? Титов талап еткендей иекті бел темірден асыра жеті рет тартылу онай шаруа емес екенін біледі. Рас, бұл міндетті қиналмай атқарып, жеңіл құтылып жатқандар да бар. «Иә, тәуекел!»

Бар қайратын қарына шақырып, қайқая созылған Ғалым жоғары қарай тартыла бастады. Бір... екі... үш... төрт. Жо-жок, «төрт» емес. «Төрт» дегенді қоя тұрайық. Жанталаса күшеніп қанша ышқынса да, мелжемді денесін игеріп, қайта тартылар деген не. Тершіген алақандары өз-өзінен ашылып, екі қолы салдырап әкетіп барады. Ауада дәрменсіз тыпырлаған аяқтардан қайран жоқ.

— Ну, ну. Велосипедінді тебе түс. Жүгің әжептәуір көрінеді өзі,— деді де Титов Ғалымның томпиған қарнынан қағып-қағып жіберді. Ар жақтағылар еш әмірсіз-ақ хормен қарқылдай күлісіп, бір жырғап қалды.— Жетеді, отставить!

Бұл мәселеге сержанттың «Дене тәрбиесі» сабағы кезінде қайта айналып соғары, Өтегенов тәрзілдерді сонда мықтап тұрып қолға алары бесенеден белгілі. Ал қазір армиялық өмірде әбден қалыптасып кеткен уақыт кестесін бұзуға ешкімнің хақысы жоқ. Сапқа қайта тұрған жас жауынгерлер қазармаға жетті де, дереу жуыну, қырыну, үсті-басқа қарау деген тәрзілді ертеңгі процедураға кірісті. Одан соң ән шырқап, асханаға беттеу. Әскери өмірдің ыстық-суығын бастан өткізіп, қалыптасып үлгірген ескі жауынгерлермен әзірлік ротасының жақынырақ жанасатын сәті осы. Тамақ ішетін ұзын столдар маңында, есік алдында тәртіп қадағалап, қақандаған кезекші офицер мен кезекші сержанттар жүр. Асханаға лек-легімен кіріп-шығып есік алдында қайтадан сапқа тізілсе, гүжілдете ән салып сарт-сұрт аяқ басқан тағы бір рота арт жақтан дүрсілдетіп тақай берді. Оны алып келе жатқан старшинаның:

— Ро-о-га!— деген ащылау қатқыл үні естілген кезде етіктердің табаны ойып жіберердей болып асфальтқа гүрсілдей соғылды. Жас жауынгерлер тобына тақап келіп олар да сарт-сұрт қатар түзеіп жатыр.— Бұл да бір аптаның ішінде көз үйреніп, көңілге жатталып үлгірген таныс көрініс. «Еркін тұр» әмірінен соң бәрінің де қозғалысып, көздерімен ішіп-жейтіні — қанаттас жас жауынгерлер сапы.

— Титов, қырандарың қалай?— дейді старшина.— Жалықтырған жоқ па сені бұлар?

«Кексе» жауынгерлер қарқылдай күлісіп, оның сөзін шабытпен іліп әкетіп жатыр:

— Қайдан жалықтырсын. «Жастарға» ауысқалы Титов генерал сияқты болып кетіпті тіпті.

— Әй, мыналарың әлі шикі ғой. Бұлардың қай жері солдат? Әзірлікті тезірек бітіріп, жіберші біздің қолымызға. Аз күнде уқалап қырын сындырып берейік.

— Мынаны қара. Өне бір жирен етігін тіпті гармошка етіп жиырып қойыпты. Ну-ка, сынок. Көтер етігіңнің қонышын.

— Титов, кейін осы жиренді біздің ротаға тарту ет. Жақсылап тұрып сауабын алайық...

— Сержант, бұлар тамақты бізден бұрын іше ме сонда? Келмей жатып төр менікі дей ме? Ай-ай, әдептілік қайда?..

Өзгелерін қайдам, екі тілім нан, торғайдың басындай бір түйір май, орта тәрелка тары ботқасы мен бір кружка шай Ғалымның жұмырына жұқ та болған жоқ. Ауылдағыдай шынтақтап жатып баптанып ішер жағдай қайда? Жаңағы шамалы қоректің өзін жау қуып бара жатқандай қызыл өнештен апыл-ғұпыл асырып әлек. Алғашқы күндері уақыт бітіп қалып алдындағы асты ішіп үлгіре алмай жүрді. Өзінің лез арасында қалай қаужандап үлгіретінін кім білсін, орнынан ұшып тұрып пилоткасын киіп алады да, Титов бұларды асықтыра бастайды. Ғалым тәрізді жайылып салып, марғау отырғандарды көрсе, құтырынып кететіні бар. Ондайда зауал бүкіл стол басындағыларға төнеді. Жалғыз жайбасар үшін стол басындағы он адамды отырғызып-тұрғызып, жегендерін желкеден шығарады. Осындай қарға взвод Ғалымның кесірінен де екі-үш рет ұшырады. Бұл жолы да:

— Тамақ ішу тоқтатылсын!— деген әмір естілген кезде Ғалым нанды аузына бұраталай тығып, кружкасын енді қолға алған еді. Шайын шашала асығыс бір-екі ұрттады да, орнынан тұра беріп, үлесіне тиген екі кесек қантты қолымен іле кетті. Шашылған асықтай жетімсіретіп тастап кетуге көзі қимады. Оның үстіне, неге екенін өзі де білмейді, қалашық қақпасынан еніп, иығына гимнастерка ілгеннен бері тәтті атаулыға аңсары ауып тұратын бір әдет пайда болды. Атасы жарықтық «мал ащылап жүр» деп науаға тұз төгіп жатушы еді. Сол айтқандай «ащылап» емес, аз күн ішінде бес жасар бала құсап «тәттілей» бастағанына өзі де таң.

Уақыт кестесі бойынша әр түрлі әскери сабақтарды өтіп, түскі тамақтан соңғы үзіліске шыққаннан кейін барып қана, жастардың жан-жағына қарасып, сінбіруге мұршалары келді-ау. Онда да білгенінді істеп, безіп кететін емін-еркін тіршілік жоқ. Кірлеген жағаларын ауыстырып, погон, петлицаларын қайтадан дұрыстап қадап немесе хат жазып дегендей әркім өзінің ділгір шаруасымен әуре.

— Ей, сен дөңбек,— дегенге Ғалым жалт қараса, етігін «гармошкалап» жиырып киетін манағы жирен өңді жігіт екен. Қолын артқа ұстаған күйі тәлтиіп тұра қалыпты.— Сен үшін осы сазайымызды тартып болдық қой? Сен неге осы таңертең оянбайсың, ә? Тамақты да шабан ішесің. Қайта сержант турникке тартыла алмағаның үшін басқамызға тиісе қойған жоқ. Егер шынына келсе ғой, оның әкемізді танытып қудалауға әбден правосы бар.

Өз кінәсін онсыз да сезініп, бірдеме бүлдіріп қойған бала құсап, қарадай қипақтап жүрген Ғалымның бадырақ көздері жыпылықтап кетті. Қарақан басын қорғап, қарсы тұрайын десе, ұтымды уәж де асығыста аузына түсер емес. Әйтеуір далбасалап шала орысшасымен әлденені құр міңгірлеген болады. Сол екі арада бұлардың дауын естіп секпіл өнді, ұзынтұра бозбала да тебітіп жетіп келді. Жирен қастымен жарыса ол да икемсіз жігіттің кертартпа тірлігін бетке басып әбден сөгіп жатыр. Қазарма босағасын кеше ғана қатар аттаса да, сөлбірейген қара жігітті алымсына қоймай, екеуі де кекірейіп тұр. Ғалымды көпе-көрінеу менсінбей, өздерін жоғары санаған сыңайлары бар. Жақын маңда сержанттың жоқ екеніне көзі жеткен жирен қас жанаса бере Ғалымды қабырғалата итеріп те жіберді. Онсыз да қыстығып, іштен тынып отырған жігіттің қара сұрлау өңінен қаны қашып шыға келсін. «Қазарма ішінде сабай алмас, не болса да жағаласып өлейін» деген арынды ой оны орнынан жұлқа көтерген еді. Ине-жіп қадалған гимнастеркасын тастай салып, қарсыласын батылсыздау итеріп қалды. Қасында жататын сүйекті ірі жігіттің ұшып тұрып арашаға түскені осы кез. Ол қол жұмсап, онсыз да тұтанғалы тұрған төбелесті ұшықтырған жоқ. Қаттылау шығатын орнықты дауыспен екі жаққа да басу айтты. Икемсіз жігіттің қазір болмаса да, аз уақытта әскери тіршілікке көндігетінін ұқтыра келіп:

— Алда әлі екі жыл бар ғой. Әлден қырғи қабақ болып не жетті сонда, Сержант білсе, екеуіңді де ондырт-

пайды. Меніңше, бұл армия. Азаматтық кездегі әдетті қою керек шығар сондықтан,— деді татулыққа шақырған бейбіт үнмен. Жирен қастыны шынымен-ақ ыза буып алған ба, іштегісін ірке алмай қадалып тұр:

— Көресіні осыдан көрдім-ау тіпті. Осы үшін ғана күніне бір-екі рет біткен істі қайта жасаймыз. Қолынан соншама түк келмейтін бұл қайда өскен қара дөңбек, ә? Әбден күйдірді ғой тіпті. Қайдағы біреу үшін мен неге соншалықты жан қинауым керек, ә? Енді саған бола сержант мазаласа бар ғой, бізден жақсылық күтуші болма.

— Иә, күтпе, аямаймыз,— деді ұзынтұра да.

— Осылардың жақтыртпай сөйлегенін кеше де естіп қалып едім,— деді денелі жігіт өз орындығына қайта жайғаса беріп.— Байқамаса болмайды. Жастарға сенім бар ма қазір. Әскерге дейін олардың не істеп, не қойғанын кім біледі.

Жүрегі әлі де кеудесіне сыймай, дүрсілдеп тұрған Ғалым гимнастерка етегімен бетін сұртті де, қарсы отырған жауынгерге қарап, болмашы езу тартты:

— Мен ғана емес... Басқалар үшін де бір істегенді қайта істеп жүрміз ғой. Мана саптың дайындық кезінде ше. Аяқтарын дұрыс көтере алмаған екі жауынгерге бола...

— Иә, соған бола сержант бәрімізге плацты екі рет айналдырды. Біздің командирдің жұмыс істеу тәсілі ғой ол. Өзі де айтты емес пе? «Бәріміз біріміз үшін, біріміз бәріміз үшін» деген девизбен армияға жаңа келген біздерді коллектившілдікке тәрбиелемек. Осы сөзді мектепте жүргенде де миымызға әбден сіңіріп еді. Онан кейін техникумда оқыған кезімде жиі еститінмін...

— Сіз не... техникумда оқыдыңыз ба?

— Иә, Херсондағы кооперативтік техникумда. Ой, бауырым, мен деген талай құқайды көрдім ғой. Армияға кештеу алынып, мына секілді сарыауыздармен бірге қызмет етіп жатқаным болмаса. Айтпақшы, танысып қоялық. Менің атым — Володя. Володя Анашкин. Сержанттың аркасында сенің аты-жөніңді амалсыз жаттап алдық қой. Қырғызстаннан ба едің өзі?— деді жағасын қадап болған жігіт гимнастеркасына бас сұғындыра беріп.

— Жоқ. Қазақстаннан, ауылда тұрамын. Мен де солай...— деп, Ғалым ойын жеткізер орысша сөздерді іштей іріктеп, сәл кідіріп қалды.

— Немене, сен де техникумда оқыдың ба?

— Жоқ. Мен де әскерге бір жыл кеш алындым. Алғашқы екі шақырудан да қалып қойған едім.

— Неге өйттің? Бірден кеткенің жақсы еді ғой.

— Бір рет военкоматтан қайтарды. Артықсын деді. Екіншісінде ауырып жүргенмін.

— Тоқта. Сен немене өзі, жағаңның бір шетін қисық тігіпсің ғой. Қане, әкелші маған. Міне, былай... Тексеріп қалса, сержант осыған бола тағы бүлініп жүрер.

Әлгі кикілжіңнің әсері ме, Ғалымның қолы дірілдеп кіреп, саусағына әлсін әлі ине кіргізіп ала берген. Оның берекесі кетіп отырғанын көрші жігіт сезіп қалса керек. Кәнігі тігіншідей инені лыпылдай қимылдатып, жағаны көктей тікті.

— Бұрын ине ұстап көріп пе едің өзі?— деді ол гимнастерканы қайыра ұсынып жатып.

— Жоқ... не... кейде анда-санда ғана. Бір рет қоржынды көктегенмін.

Бұрын кім білген. Жанасып кетсе аузы сөзден құрғаймайтын мылжындау жігіт екен өзі.

Еркіне салса, Ғалымның ауылына қазір-ақ жетіп барудан тайынбайтын жандай кейбір жайттарды тақуалап тұрып сұрайды. Екеуара енді қызып келе жатқан әңгімені «Шығып, сапқа тұр!» деген дневальныйдың¹ әмірі үзіп жіберді.

Осыдан кейін-ақ Ғалым өзінің Анашкинмен жақынырақ танысып, ашыла сөйлескісі келетінін, армияға келген бір аптадан бері алғаш рет соған ғана бүйрегі бұрып, ықыласы ауып тұрғанын аңғарып еді.

Алғашқы кездері әрбір күнді өткізу таусылмас тауқыметтей ұзақ болып көрінді. Ауылда жүргенде сағаты сағатына, күні күніне жалғасып үлгірмей зуылдап өтетін уақыт мұнда келісімен, екпінін күрт тежеп, миземес шабан өгіздің аяңына түскендей. Жау қуып бара жатқаннан жаман елен-алаңда жапыр-жұпыр етіп жарыса түрегеледі. Өзінді өзін жұлып жейтін денешынықтыруға берілетін уақыт — бақандай жарты сағат. Онан соң жуынып, ән шырқап тамаққа бару. Бүкіл бөлімнің әскерлері бас қосып, сап түзейтін таңертеңгі развод. Сосын бір-біріне жалғасқан, бірінен бірі өткен қиын сабақтар, әскери ғылымның әліппесі: тактикалық, ату, саптық материалдық сабақ деген тәрізді әрқилы дайындықтар. Құлақ шіркін өағына, елендей тосатын «Тарқа» деген тәтті әмір берілген кезде, онтайлы жерге шалжиып отыра кетесің. Командирлердің көзінен таса оңа-

¹ Дневальный — қазарма кезекшісі.

шалау түс болса, қалжыраған денесін сұлата салып дамылдайтындар да бар. Өзінді ұйқы төңіректен, өзегін талып тұрады. Көзінді жыртыта ашып, төбеге қарасаң, тал түс әлі бола қоймаған. Ал кешкі тексеруге дейін, яғни жаппай ұйқы жарияланып, жамбасың төсекке жеткенше сарыөзендей таусылмас қаншама қыруар уақыт бар. Сол екі аралықтағы кезекті көрер мехнатыңды ойласаң, жүрегің айнады. Бұл арпалыстың бітетін кезі бар ма, жоқ па дегендей салың суға кетіп, шарасыз күй кешесін.

Алғашқы күндері... Иә, тағы да алғашқы күндері. Адам өміріндегі кез келген елеулі бетбұрыстың алғашқы сәті кімнің де болса есіне мәңгі орнығып қалатын қасиетке ие ғой. Алғаш мектепке барғаның, оқу бітіріп алғаш өмірге араласқаның, үйленудің алғашқы күндері — ешқашан ұмытылмайтын ерекше кезеңдер. Әскери қызметтің алғашқы бір-екі айы Ғалымның көңілінде бұлжымастай болып өзінен-өзі жатталып қалуы да сондықтан шығар.

Сонымен, алғашқы күндері қалт еткен сәтте он тоғыз жыл ғұмыр кешкен өз ұясы, ең жақын адамдары, ауылы ойынан шықпай қоюшы еді. Рас, әбден қалжырап жүргеннен кейін бе, ешқандай түс көрмей, тұяқ серіппестен қатты ұйықтайтын. Көңіл қимас жайларды тек өңінде ғана елестетуге мәжбүр.

Ал елестетуге, қиялдауға тұратын нәрселер толып жатыр. Өзі кішкентайынан бауырында өскен атасы мен әжесі, әке-шешесі, бауырлары ше? Тіпті күшігінен қолда асырап өсірген, әбден үйреніп серік болып кеткен Таймас есімді қарала төбет ше? Атасының айтуынша, дәл осындай қазақы төбет бүкіл ауыл-аймақта жоқ. Өйткені бірен-саран тазы болмаса, бұл күнде жалпы қазақы иттің де тұқымы азайып бара жатқандай. Атасы, неге екенін кім білсін, Таймасты әлі күнге «күшік» деп атайды...

«Көзімді ашып — көргенім, аузымды ашып — сүйгенім» дегендей үстеріне әскердің сұр «ХБ»-сы ілінгелі жаңа келген жастардың ұдайы көріп келе жатқаны — негізінен сержант Титов қана. Рас, одан өзге әр түрлі дәрежелі кісілер, үлкенді-кішілі офицерлер әзірлік ротасына үздіксіз келіп жатады. Жаңа толқын жастардың тұрмыс-тіршілігін тексереді, лекциялар оқып, әңгімелер өткізеді. Олардың біразын кәдімгідей танып та алысты.

Бірақ ротаны ертеңнен қара кешке дейін «ниріп-жусатып» бір сәт те қастарынан шықпайтын, соған бойлары әбден үйреніп кеткен жалғыз командир — Титовтың

орны бәрібір бөлек еді. Ширатылған талдырмаш денесі ме, әлде, өзара әнгімелескенде биязы естілетін майда үні ме, қалың кірпікті үлкен қой көздері ме — әйтеуір бұл сержанттың бітім, тұлғасы бір жағынан жас қызға ұқсас көрінетін. Күні бойғы тынымсыз қимылдан буыны құрып, әбден сілелеп қалжырайтын жас жауынгерлер командирдің кіп-кішкентай болып алып бір сәт тыным таппайтынына қайран қалысады.

— Күшті, күшті,— дей берді аузына басқа сөз түспеген Ғалым таңырқау сезімін тежей алмай. Бірақ ол күткендей Анашкин Титовтың тынымсыз тіршілігіне бәлдендей селт ете қойған жоқ.

— Е, сол ма еді?— деді бар болғаны шықшылты кесек жүзіне пилоткасын жаба салып. Аузын кере баппен есінеп те қойды.— Онда тұрған не бар? Сержант сияқты үздіксіз жаттыға берсең, алты айдан кейін сен де солай боласың. Күшінді қайда жібереріңді білмей арпалысасың әлі.

— Жоқ, оны айтып тұрғамын жоқ,— деп Ғалым тершіген бетін жеңімен сүртіп жатыр.— Менен қайратты емес шығар өзі. Бірақ, бойында тасып келіп жатқан не қылған... әлгі не деуші еді?

— Энергия ма?

— Иә, энергия деймін. Тіпті тыным тауып отырмайды-ау. Кешке дейін бәрімізді қудалайды да жүреді. («Құйрығымызға жер иіскетпейді» дегенді айтқысы келіп тағы кідірген. Дәл келетін орысша орамды таба алмады да, ойын ары қарай жалғастыра түсті). Ұйқысы қай уақытта қанады? Қарны қалай ашпайды?

— Бәрі бос әурешілік әшейін.— деді Анашкин,— Артық энергия шығындау. Тиісті сабақтарын өткізіп тастап, жатпай ма өзінше. Қім оны міндетіннен артық істе деп қадағалап отыр. Уақыт кестесін дұрыс өткізсе болды, еш офицер оған ұрыспас еді. Өзіне-өзі жұмыс тауып жүрген біреу әшейін. Мысалы, кеше жеке жұмыс істеймін деп саған денешынықтыру жасатты. Бүгін мені бір шақырымға жүгіртті. Осында қанша адам бармыз, соның әрқайсысымен жеке жұмыс істеп әлек. Сонысын жоғарыдағылар бағалап, ескеріп жатса бір жөн. Өзін де аямайды, біздерге де жеккөрінішті. Бар айтар сөзі әскери тіршілік қана. Енді аз уақытта дембльге кететіні ойында да жоқ. Ертең үйіне барғанда не істейді, соны ойлап, дайындалмай ма адам деген.

— Өзі тағы рота комсоргы көрінеді ғой. Осындай қатал сержантты неге комсорг қойды екен?

— Басшылардың көзіне түскісі келеді-дағы баяғы.

Анашкин Титовты сырттай тұқыртып жамандаған сайын Ғалымның да айызы қанғандай болады. Өйтпегенде ше? Қит етіп жаңылысып кетсе-ақ, тыным бермей қудалайды да жүреді. Өзімен жеке айналысып, жегенін желкеден шығарғанын былай қойшы. Неше рет кезексіз наряд бергені, жұрт алдында бала құсап жаттығу жасатқаны батты, әсіресе.

— Дәл осындай мазасыз немеге тап болғанымызды қарашы. Өзге сержанттар адам сияқты ғой осы,— деп алып Ғалымның батылсыздау үнмен сұрап қоятыны — жолдасының тікелей өзіне қатысты жайт:

— Әскери өмірге қалай тез төселіп кеттің? Бүкіл карантинде сен ғана ештеңеге қыңқ етпей келесің. Әлде бұған дейін бір жерде арнайы дайындықтан өтіп пе едің?

Көк көздері қулана сығырайып Володя бұл сауалға бірден жауап бермей, тек миығынан күліп қояды. Сосын:

— Өмірді білу керек, бауырым. Өмірден өз пайданды ойласаң ештеңеден құр қалмайсың. Мен деген неме не? Менің қолымнан бәрі келеді. Үйге қайтқан соң да ел секілді оқу қуалап әуре болмаймын. Бір ыңғайлы жерді тауып аламын да, жұмысқа кірісемін. Дачамыз бар. Барғаннан кейін машина аламын...— деп, шешіле жөнеледі. Бір қызығы уақытша артта қалған азаматтық өмірді рахаттана әңгімелеуге Анашкин қашанда даяр. Ғалымның зооветинститутқа түскісі келгенін естігенде:— Нағыз пайдалы оқу. Бітіріп аласың да ет пен майға шылқып отырасың. Ал түсе алмай қалсаң ше? Ветсанитар боламын дейсің бе? Оның да дұрыс шығар. Тек әйтеуір пайдалы жағын ойла,— деді ақыл айта сөйлеп.

Бір рет взвод Ленин бөлмесінде жиналып, әңгіме етіп жатқан кезде Володя Анашкин сержантқа тосын сауал қойды. Өткен жолы Ғалым екеуінің арасында өрбіген әңгіменің желісі:

— Жолдас сержант. Біз үшін сонша неғып жанығасыз? Бір тыным бермейсіз. Басқа командирлер жастарды сіз секілді қинамайды ғой.

Жауынгердің жүзіне ұзағырақ қараған Титов жағын таянып, бір сәт үндемей қалды. Пилоткасын сыпырып алдына тастағанда анығырақ байқалды, жұқалаң жүзінде шаршаңқылық табы бар. Сонысына қарамастан, мектеп оқушысы тәрізді орнынан тұрып, асықпай жауап берген:

— Неге дейсің бе? Демек мынадай. (Бір мәселеге

кеңірек тоқталар алдында сержанттың осы сөзді қайталай айтатынын бағыныштылары әлдеқашан байқап еді). Міне, мысалы сендер армияға кеше ғана келдіңдер. Гимнастерка киіп, казарма еденін жуып жүрсеңдер де, сендерді шын мәніндегі нағыз жауынгер деп атауға бола ма? Жоқ, болмайды. Сендер армия үшін енді ғана тәй-тәй басып келе жатқан бала сияқтысыңдар. Сапта жүріп, өкше көтергенге мәзсіңдер. Көбің әлі күнге дейін үйлерінді ойлап, соны сөз қыласыңдар. Сендерді алғашқы кезден-ақ армия өміріне бірден үйретіп алу керек. Армияның не екенін осы бастан-ақ жақсылап түсіндіру — біздің міндетіміз. Әзірлік кезінде мен ащы терлерінді сықсам, кейін роталарға барғанда өздеріңе жеңіл болады. Әскери қызметтің қиындығын меңгеру оңайға түседі. Сондықтан да мен сендерге, менің қарауымда жүрген кезде тыным беремін деп айта алмаймын.

Демек мынадай... Рас, сендерге алғашқы кезде сүйеніш, қамқорлық керек. Жүректі жібітетін жылы сөз керек. Бұл жерде қастарыңда жақын адамдарың жоқ. Екі жыл бойы әкелерің де, шешелерің де мына біздер, командирлерміз. Сол есте болсын. Армия өмірі оңай емес. Ол қашанда қиын болған, қиын бола бермек те.

Байқап жүрмін, сендердің көпшілігің ұзақ ұйықтағанды ұнатасыңдар. Ұйқы деген жақсы-ақ. Бірақ Отан тыныштығы үшін ондай тәтті нәрсені кейде қиюға тура келеді.

Жаттығу алаңына түнде шығатын кездер болады. Кейде дабыл таң алдында беріледі. Шаршап келіп, шырт ұйқыда жатқанда ұшып түрегелу оңай емес. Соның барлығына, әрине, осы бастан үйрену керек-ақ...

— Таң алдында ма? Туһ, таң алдында тұрғым келмейді, — деді Анашкин қасақана қаттырақ дауыстап.

Тура Ғалымның көкейін қыжылдатқан сөз. Дәл осы жерге келгенде сескеніп, тіпті кәдімгідей түршіге тындап еді. Өзі өз болғалы өмір бойы таң алдында ұйқысынан оянып көрген емес. Жылы төсекті қиып мезгілсіз уақытта қалай тұрмақ? Оны қойып таңертеңгі алтыда түрегелуге әлі көндіге алмай жүр емес пе.

Ғалым аузын ашқан күйі Титовқа жалтақтап қарай береді. Күні бойы жауынгерлердің екі аяғын бір етікке тығып, шиыршық атқан тынымсыз қатал сержант әлжуаз жұмсақ дауысты мына сыпайы жігітке ұқсаса неғыл дейсіз. «Давай», давайдан» басқаны білмейтін дікілдеген нокай адам жаңағыдай естияр сөздерді қайтіп айтты екен?

II ТАРАУ

Жеке қаруыңды ешкімге берме. Үзіліс сәтіндегі үзік-үзік әңгімелер. Күнделікті «подъем» екен.

Әскери қалашық орналасқан жер ығы, панасы аз жалтаң. Шаң көтеріп жиі соғатын желі ғана мазасыз. Әйтпесе төрт құбыласы түгел жазық, көз жетер өңір алақандағыдай анық көрінеді. Жас жауынгерлер рота-ротаға таратыла бастаған кезде күн әбден жылынып, жаз нышаны да білініп еді. Тынымсыз ескен суық желге қарамастан, қалашықтың әр жеріне егілген ағаштар жапырақ жайып, арық, аллея бойын қуалай көк те қаулай бастаған. Жалпақ жазира да теңбілдене көгеріп шыға келіпті.

Екінші ротаның еншісіне тиген жас жауынгерлердің ішінде Володя Анашкин мен Ғалым Өтегенов те бар.

Сәбиі ембеген жас ананың омырауы қалай сыздаса, сағыныш атты құдірет несі Ғалымның жүрегін солай сыздатып, ауыртқаны шын. Әскери тіршілікті кейбір жастар тәрізді бірден игеріп кете алмай, шиыршық ата қиналып жүргені тағы бар. Табиғатынан тұйықтау солбырайған қара жігіт мұнда келгелі де саяқсып, әуеліде тіпті ешкіммен жұғыса алған жоқ. Былайша доғалдау тілдің орысшасы тіпті шалағай.

Сөйтіп өзінен-өзі тарығып, жатсырап жүргенде Анашкиннің жанына тартып ықылас бұруы көңілге үлкен демеу болып еді. Ең жақсы көретін адамдары көкесі мен анасын, әжесі мен әпкесін ауыстыра алмаса да, осы бір кесек пішінді, көк көз жігіттің кездесе кетуі аяқ астынан ағайын табылғаннан кем болған жоқ. Екеуінің бір ротаға қатар түскеніне қатты қуанғаны да сондықтан. «Не көрсек те бірге көрерміз» деп әйтеуір қасында соның қараңдап жүргенін кәдімгідей медет қылады.

Ғалымның әсіресе қаймыққаны — кейбір «кексе» жауынгерлердің жаңа келген жас буынға жасайтын қысастығы. Ұзын құлақтан естуінше, жас солдатқа мығымсып күш көрсететін тентектер әр бөлімшеде-ақ кезігеді. Әскери өмірдің күнделікті қиындығы бір төбе де, жаңағыдай кекселердің жасайтын қоқан-лоққысы бір төбе. Кейбіреулердің қыжыртқан қытымыр көзқарасы болмаса, әзірше өзіне ізденіп келіп, туралай соқтыққан ешкімді көре қойған жоқ. Жасы ересектеу Анашкинге де батыл тиісе алмаған сыңайлары бар. Дайындық кезінде командир болған Титов та осы ротадан екен Қайта

оралған күні-ақ «взвод командирінің орынбасары» аты бұрынғы қызметіне құлшына кірісіп те кетті. Әзірлік кезінде оралымсыздығы үшін өзін талай рет қудалап, әбден зәрезап қылған Титовпен бірге қызмет ететініне Ғалым я қуанарын, я ренжірін білмеді. Әлдекім кенеттен жәбірлей қалса, сол мазасыз, қытымыр сержанттың қатарына алып, ара түсуі де неғайбіл тәрізді.

Әскери қызметті атқаруға бір мезгілде келіп, айдан астам уақыт қатар жүріп үйреніскен бұрынғы коллективі емес. Қанша айтқанмен, жаңа орта. Өзімен бірге келген аз ғана жастан басқасы бір гимнастерканы бұрын тоздырып, әскер ботқасының дәмін бұрынырақ татып қалғандар. Екінші жағынан ойлап қараса, сондай артықшылығын міндет қылып, мығымсуға олардың да хақылары бар сияқты...

«Оқ ату дайындығынан» кейін рота казармаға қайта оралды. Автоматтарды тазалап, майлап, қару-жарақ тұратын орынға өткізу керек. Өзгелер секілді Ғалым да мылтығын жіліктей бұзып, тиісті шаруасына кіріскен.

— Мынаны да өзіндік секілді етіп өткізе сал!— деген гүжілдек дауысқа жалт қараса, тап алдында кесек келбетті, бойы дерендей бір жауынгер тұр. Аласы мол шегір көздері жоғарыдан мысқыл ұшқынын шаша бедірейге қарайды. Ғалымның алдына автоматын қисайтып жыға салды да, суықтау жымиған күйі:

— Тап-таза болсын, ұқтың ба?— деді нығыздай сөйлеп. Қаруын баптауға бір түрлі ықыласпен кіріскен жігіттің ойында бөтен дәнене де жоқ. Жаңағы жауынгердің қылығы турасындағы пікірі «маған үйренсін деп берді ме екен? О несі?» дегеннен әрі өрбімей, іле-шала автоматтың әр бөлшегіне зер сала үйіліп кетті. «Армияда жүргенде автоматты тәуір-ақ аттым», «Ой, біз не көрмедік» деген желдірме сөздерді ауылдағы ағаларынан жиі еститін. Бұл қарудың құрылысы жөнінде мектепте өтетін «Алғашқы әскери әзірлік» сабағы кезінен-ақ хабардар еді. Орташадан сәл ғана жоғары оқыған Ғалымның бұл пән бойынша бағалары да тәуірлеу болатын.

Енді, міне, сондағы көзімен көріп, қолымен сипаған қаһарлы қаруды күн сайын ұстайды. Жай ғана ұстап, тамашалап қоймайды, 223997 номерлі автомат мұның кәдімгідей жеке иелігінде. Мына пилотка, гимнастерка тәрізді өзінің еншісіне тиген меншікті заты. Тәжірибесінің аздығына, жастығына қарамай, командирлер қа-

тардағы жап-жас жауынгер Өтегеновке сеніп тапсырып отыр.

Әлденеге бойы сергіп, арқасы шымырлап қоя берген жігіт автоматты асықпай тазалап шықты да, әуреге түсіп отырып қайта құрастырды. «Қане, болындар» деген әмір естілген сәтте асып-сасып екінші автоматты жұлап бөлшектеуге кірісіп еді. Сол сәтте дәл қасынан:

— Қатардағы жауынгер Өтегенов!— деген таныс дауыстың естілгені. Жетіп келіп шаншыла қарап тұрған сержант Титов екен.

— Мен!— деді Ғалым аз уақытта бойына сіңіп үлгірен дағдымен ұшып тұрып.

— Қаруыңды тазалап болдың ба?

— Дәл солай, жолдас сержант.

— Ендеше өткізбей нағып отырсың? Мына алдында жатқан не?

Ғалым екінші автоматтың жайын баяндап жеткізгенде сержанттың жінішке қастары түйіліп, үні ащырақ шығып кетті. Жігітке бір-екі рет ұрсып жіберді де, дереу қару иесін тауып әкелуді бұйырды. Дәу денелі солдат казарманың сыртында күншуақтап темекі тартып отыр екен, «Сержант шақырады» дегенге елпендеп жүгіре жөнелер дегені бекер болып шықты. Шылымын асықпай бірер сорды да, гимнастержасының етегін тартып, хабаршы жігітке қиғаштай қарады:

— Мен айтқанды істедің бе өзің?

— Қатардағы жауынгер Хубулури, қаруың қайда?— деді Титов жаңағы түйілген қалыппен енді келген жігітке шаншылып. Өзі мына алыппен салыстырғанда атан түйенің қасындағы арық тайлақтай ғана. Малды ауылда өскен Ғалымның ойына осы тенеу оралғанда көмейінде бір сәт өткінші күлкі бүлкілдеп өткендей болды. Хубулури сасар емес. Тазаланған автоматты қолына алып, ұзына бойына бір көз жүгіртті де, иегімен шашылып жатқан бөлшектерді нұсқады:

— Шамасы, мынау болса керек.

— Шамасы ма, жоқ, дәл өзі ме? «Шамасы» деген сөздің армияда айтылмайтыны білесің ғой.

— Дәл өзі, Володя. Сен оны әлі тазаламапсың ғой,— деді жауынгер сосын Ғалымға бұрылып. Ол аузын ашып әлденені айтқанша, Титов тақылдай түсіп, сұрақтарын жалғастыра берді:

— Сен автоматтыңды басқа адамға неге бересің? Жеке қаруды ешкімге сеніп тапсыруға болмайтынын жақсы білесің ғой.

— Ой, жолдас сержант,— деді Хубулури титімдей де қаймықпастан, ыржия күліп.— Өзім әуре болғанша оны мына жігіт тазалай салсын деп едім. Онда тұрған не бар? Әлі көкпеңбек жас, үйренсін, иіскесін оқ-дәрінің иісін. Мен үшін істесе, ештеңесі де кетпейді.

— Ендеше былай, қатардағы жауынгер Хубулури. Бұдан былай ондай қылықты тастайтын боласын. Мен өз взводомда жас жауынгерлерді ретсіз жұмсауға-тыйым саламын. Автоматыңды дәл қазір тазала да, оружейкаға¹ тапсыр. Егер тағы осындай іске барсаң, менен жақсылық күтпе. Ал, сен Өтегенов,— деді сержант жақты жан тек өзі тәрізді ернін жымыра, сөлбірейіп тұрған Ғалымға.— Бұдан былай тек атағы жоғары әскери адамдардың ғана бұйрығын орындап үйрен. Ұқтың ғой? Ұқсаң, алға марш!

Жауынгерлер қапылысып жатқан апақ-сапақ бір әредікте Хубулури жанаса берді де, тістенген бойы Ғалымның бүйірінен нұқып кеп қалды.

Жаяу әскердің соғыс машинасымен (қысқартып айтқанда БМП) таныстыру жас жауынгерлер үшін қашанда қызықты. Оның жай-жапсарын білу арқылы талай нәрсеге көзің ашылғандай болады. Осындай құдіретті соғыс техникасын өзім де игерсем, шырқ үйіріп атой салсам деген бір жігерлі желік көңіліңді желпілдетіп әкелеті екен.

Үшінші взвод жауынгерлерінің көпшілігі темекі тартып жайбарақат әңгіме-дүкен құруда. Су ішетін жаққа қайта-қайта жүгіретін Ғалым тәрізді шөлге шыдамсыз кей жауынгерлер.

— Сафаров, гитараны ала келу керек еді,— дейді машина көлеңкесінде қисайып жатқан «кексе» жауынгер.

— Соны қайтесің, онан да рахаты Шкарбанның әңгімесін тыңдау ғой,— дейді екіншісі.

— Бәрін қойшы оның. Сендер жаңалық естідіңдер ме?— деп қалды тағы біреуі.

— Қандай, ей?

— Біз білмейтін не қылған жаңалық?

— Міне, мәселе сонда, сендер білмейтін нәрсе болып тұр ол,— деді хабаршы жауынгер мардымсыған түрмен.— Стрелковскийдің қатыны ұл тауыпты.

— Қашан?

— Сергей кеше телеграмма алған.

¹ Оружейка — қару-жарақ сақталатын орын.

— Қойшы, ей,— деп құрдас жігіттер енді шетте күнге қыздырынып, өзімен өзі отырған жауынгерге бұрылды.

— Аспанға лақтырайық та бұны.

— Тырс етіп ештеңе айтпаған адамды неғыласың?

— Тоқташы,— деді Шқарбань есімді жауынгер қуаныш иесі домаланған толық жігітке жақындай түсіп.— Сен біздің взводтағы алғашқы әке боларсың, жігіттерді тәттіге бір тойғызуың керек. Қалай ғана жарылып кетпей отырсың, ә? Сыртыңа қапталған мынау былқылдақ тері емес, броня ма сонда? Әй, Володя,— деді сосын Титовқа.— Рота комсомол ұйымының басшысы, мұндай қуанышты ресми түрде жария етпеуің қалай?

«Шынында да ұлы дүниеге келіп жатқанда неғып қуанбайтын адам?— деп ойлады Ғалым дуылдасқан жұртты үнсіз бақылап отырып.— Ештеңеге былқ етпейтін сырбаз жігіт сияқты өзі».

Сабақтың соңына қарай взвод жауынгерлері арасында «Бүгін түнде дабыл болады екен» деген тосын қауесеттің тарай қалғаны. Осыны естігеннен кейін-ақ Ғалымның мазасы кетсін. Дүниеде жек көретіні ұйқысының бұзылуы ғой. «Енді қайтіп тұрдым? Тәтті ұйқының бұзылуы қандай жаман!» деп бір уайымдаса, «қара басып тағы оянбай қалам-ау. Тағы масқарам шыға ма? Әсіресе Титовтың алдында» деп тіпті мазасызданып кетті.

Осындай алаңдаумен кешкісін төсекке қисайған ол көпке дейін аунақшып ұйықтай алсашы. Сонан бір кезде талықсып жатыл көзі ілініп кетіпті. Қайта-қайта оянып сонда да береке тапқан жоқ. Бір кезде түс көрген екен дейді. Ауылдағы өзі оқыған мектептің бағы.

Осыған ұқсас шым-шытырық тағы бірдеңелер.

Сонан бір кезде:

— Ро-т-о-а! Подъ-е-ем!— деген таныс әмірді еш қатесіз ал-анық естіді. Түні бойы елегізіп, шала ұйқы болып шыққан жігіт төсегінен ырғып түсті де, жанталаса киінді. Әдеттегіден жылдамырақ қимылдаған ол ұйқылы-ояу қалыбында жолдағыларды қағып-соға сыртқа қарай тұра ұмтылсын.

— Өтегенов, не болды саған?— десті постыда тұрған дневальный Сафаров. Ұзын бойлы жіңішке жігіттің даусы жуандау еді.

— Дабыл ғой, қалып қоямын ғой.

— Тоқта, қайдағы дабыл сандырақтап тұрғаның?

— Дабыл ше? Таң алдындағы дабыл.

Өткірлеу қара көздерімен шаншыла қарап қалған Сафаров біреу қытықтап жатқандай келесі секундта шалқалай күлді.

— Ой, жауынгерім-ай! Ой, сайыпқыраным-ай!— деп қояды ара-арасында.

Сөйтсе, Ғалымның арам тер болып арпалысып жүргені кәдімгі күнделікті «подъем» екен. Жұрттың мазағынан қашамын деп жанталасып бәрібір осындай күлкілі жайға душар болғаны.

Қызмет ете бастаған үш-төрт айдың көлемінде Ғалым армия өміріне өзін біршама үйреніп қалғандай сезінді. «Подъем» деген өмірді естісімен, екі айтқызбай ширатылған серіппедей орнынан атып тұрады. Белгіленген 45 секундтық норма бойынша тез киінуге тәптәуір төселді десе де болғандай. Сәл таралып, ықшам тартқан денесін турникке жеті рет көтеріп, түсіретін халге жетті. Мылтық атуы да тәуір, тиісті мөлшерден төмен түсіп жатса да, ұпайсыз қалған емес. Әзірше қиналып жүргені қашықтыққа жүгіру, секіру. Әсіресе, бес қаруды түгел асынып марш-бросок жасағанда қиын.

Мазасын мықтап тұрып алатын тағы бір қауіп — таң алдындағы дабыл еді. Рота аяқ астынан бірер рет қаруға көтерілсе де, жаң қинайтын қарбаласқа ұласа қойған жоқ. Ең бастысы осы үш-төрт ай көлемінде түн тыныштығы әлі күнге бұзылған емес. Ғалымның әзірше іштей шүкіршілік ететіні де сол.

III ТАРАУ

Аяқ астынан бастылған «соғыс». «Көкжасықтың» айғайы. Құлатүздегі жаяу патруль.

Алғашында әскерлердің көпшілігі кез келген уақытта бола беретін кезекті дабылдың бірі шығар деген үйреншікті оймен бұл қарбаласқа онша мән бере қойған жоқ.

Ғалым мен Анашкин қызмет етіп жүрген бірінші взводтың командирі Громов деген жастау лейтенант еді. Шүңірек көк көзді аздап секпіл себілген қызыл күрең жүзді, еріндері жымырылған, бір қарағанда сырт әлпеті сұстылау жігіт. Взводты шашау шығармастан түгел

сапқа тұрғызды да, паркке қарай өзі бастап тұра жүгірді.

Әп-сәтте БМП-ларға бөлініп тиелген мотоатқыштар ротасы белгіленген орынға жетіп келді де, кезекті әмірді күтіп тоқтай қалысты. Жаңа ғана шалынып-жығыла жанталаса жүгірген жауынгерлер, енді броньмен қапталған қорап ішінде демдерін ішке тартып, тыл-тыныш отыр.

Бөлімше командирі де алты айлық курстан соң, бөлімге көктемде ғана келген Катрус фамилиялы тәжірибесіз кіші сержант. Былайша ұстамды жігіт сияқты көрінетін ол әлгі дабыл кезінде жауынгерлерін жөнді игере алмай, әбден абыржығаны. Қол астындағы он солдатты қайта-қайта санап есі шығып еді, енді олардың заттарын түгендетіп әуре.

Жарты сағатқа жетер-жетпес уақыт ішінде әскери тактикалық жаттығудың басталғаны жөнінде взвод командирі Константин Громов ресми түрде қысқаша ғана хабарлады. Бірақ, жаттығу жауынгерлер болжағаннан анағұрлым аумақты болып шықты. Ең алдымен ол бүкіл полктік қана сипат алмайтын көрінеді. Комплексті тақырыппен өткізілетін бұл жаттығуға дивизияның танк, артиллерия, байланыс бөлімдері де қатыспақ. Шынайы соғыс жағдайын бейнелейтін әскери қимылдар округтің полигонында жүргізілгелі отыр екен.

Ең бірінші міндет — белгіленген сағатта полк шоғырлану ауданына жетуі тиіс. Алда жолы ұзақ марш (жорық) тұр.

Біреп сағаттан соң полк марштық колоннамен шеру тартып жүріп кетті. Алда да, артта да қаптаған соғыс техникасы. БМП, автомашина, БТР үндері араласып, ең даланы жанғырта тұтас қою әуен құраған. Полктің салтанатты шеруін жаяу әскер соғыс машинасының (БМП) ішінде отырған жауынгерлер түгел тамашалай алған жоқ, әрине. Олардың естініні ұйыса жымдасып кеткен бір қалыпты гуіл ғана. Алғашында өткен жорықтарды, азаматтық өмірді, тағы басқа жайттарды сөз қылып, дабырласып отырған жігіттер сәлден кейін бастары былғақтап қалғып-шұлғи бастады.

Содан бұлар ұзақ жүрген. Шыжыған күннің ыстығы қайтып, машина іші күңгірттеніп келеді. Ұзақ жорық бойында бір-екі рет кідіріс жасағаны болмаса, колонна тоқтамастан алға тартып еді. Жол бағыты біркелкі емес, бұлтындап өзгере береді. Ауа кіретін тесіктерден жылы жел есіп тұрса да, жауынгерлер сәлден кейін шө-

ліркеуге айналды. Қапырық ыстық та кісінің ұйқысын келтіріп, маужырата береді. Қолда бар су қорын үнемдеп пайдаланғаны болмаса, жол бойы ауыз шылауға жарайтын су көзі кездесе қойған жоқ.

Солдаттар құс ұйқылы халық. Бір-біріне сүйеніп қалғып отырып-ақ тынығып қалыпты. БМП іші күңгірттенген сайын күбір-күбір сөз де қоюланды. Тек есеңгіреп өзіне өзі келе алмай отырған жалғыз Ғалым ғана секілді. Әзірлік кезіндегі Титовтың басқа да әскері кісілердің аузынан естіген «дабыл», «түнгі дабыл», «әскери жаттығу» деген сөздері есіне түссе, жайшылықта денесі түршіккен сияктанып қатты қобалжушы еді. Түнгісін болмаса да, дабылдың күндізгісін көрді. Көз алайтып үрейлене қоятындай тым құбыжық нәрсе емес тәрізді. Жанталаса ышқынып қасындағы жұрттан қалмауға тырысып-ақ жүр. Қара жұмыс істемей көрбала болып өскен жігітті аяқтан шалатын өзінің епсіздігі, шабандығы. Қайта-қайта қарғып-секіріп жүріп бір қолын темірге жырғызып, тізесін де соғып алыпты.

Ұзақ жол бойында қалғып кеткен сайын шолақ-шолақ жайсыз түс көріп, біраз мазасызданды. Жол үстіңде быршып терлеп, таңдайы тобарсып отырып көрген түстің қайбір берекесі болсын. Оның үстіне жауапты әскери жаттығуға алғаш аттанған тәжірибесіз жас солдат. Біресе, ауылдағы ақсақ торы құнанды інісі екеуі үйретіп жүреді. Үстіне Ғалым міне қалса болды, тор құнан жылқы баласында жоқ мінезбен екі қапталына шайқала мөңкиді. Құлаймын-ау деген қорқынышпен жалына жармасып еді, бәрібір лақтырып тастап кетті. Құнанның жалы қолында кеткен шабандоз жерге қарай құлап келеді, бірақ ештеңеге соғылмайды. Жан дәрмен көзін ашып қараса, аспаннан домалап, жерге жете алмай келеді екен...

Адамның үрейін алатын шым-шытырық осындай бірденелер. Сондай уақыттың бірінде иығынан дүңк еткізіп әлдекімнің түйіп кеп жібергені. Селт етіп көзін ашып алса да, ештеңені түсінуге шамасы жетпей, бет-аузын уқалап біраз отырды.

Құлақ түбінен дар ете түскен дауысты естігенде барып жалт-қараған. Арасы ашық сарғыш тістерін көрсете, арсыздана күліп тұрған Хубулури.

— Ей, Көкжасық, неге айғайлайсың?— дейді онымен қоймай гүжілдей сөйлеп.

— Мен айғайлағам жоқ.